

Üllatab asjaolu, et Balti kubermangude laulikutes leidis rohkem 3- ja 4-häälseid, Saksamaa laulikutes aga enam ühehäälseid laule. Siin arvatakse olevat oma osa Eestis levinud hernhuutusel ning leitakse, et teema väärriks edasist põhjalikumat uurimist.

Uuritud muusikaõppekirjanduses leitakse mitmeid mõttesuundi, mis haakuvad tänapäeva aktuaalsete mõttesuundadega, nagu näiteks mõnes õpikus avaldunud ainete lõimumise taotlus, suund kooli ja kodu koostööle, eluaegse õppe vajaduse rõhutamine, Euroopa muusikaelu suundumuste järgmine, ratsionaalsuse ideoloogia. Tehakse rida ettepanekuid tulevasteks uuringuteks ning leitakse, et Balti kubermangude kooliharidust tuleks käsitleda ühtse haridusstruktuurina.

Samas ei mainita töös kordagi samal ajalooperioodil ilmunud eestikeelseid kooli- laulikuid ega tõstatata üldse probleemi nende võimalikust võrdlusest saksakeelsetega. Võrdluse aluseks on vaid Saksamaa ja Balti kubermangude saksakeelne koolide muusikakirjandus. Oleks aga väga huvitav teada, mille poolest sarnanes või erines omavahel Eestis kasutatav eesti- ja saksakeelne koolide lauluvara. Mil määral eestikeelsed muusikaõpikud ning laulikud toetavad või ei toeta seisukohta, et Balti kubermangude kooliharidust tuleks käsitleda ühtse haridusstruktuurina? See olekski ettepanek järgnevaiks uuringuteks. Täielikult võib nõustuda väitega, et kõnealune uurimus saab olla abiks ja aluseks mitmete tulevaste uuringute ja õppematerjalide koostamisel.

Ingrid Rüütel

Digitaalhumanitaaria seminar: interdistsiplinaarselt IT-rakendustest

25. oktoobril 2013. aastal toimus Eesti Kirjandusmuuseumis seminar "Eesti digitaalhumanitaaria A 2013: IT-rakendused humanitaarteadustes". Digitaalhumanitaaria (*digital humanities*) on interdistsiplinaarne valdkond, mis Põhja-Ameerikas ja Lääne-Euroopas on arenenud iseseisvaks distsipliiniks. Selle algust nähakse 1940. aastates, mil Roberto Busa alustas Aquino Thomase tööde lemmatiseeritud korpuse loomisega. Digitaalhumanitaaria hõlmab humanitaarteaduste ja infotehnoloogia ühisosa nii humanitaarala andmekogude loomises ja haldamises kui ka allikate ja uurimistulemuste esitamises ning uurimistöös. Tegu pole pelgalt kogude digiteerimisega: digitaaltehnoloogiat kasutatakse, et uurida traditsioonilisi humanitaaralade huviobjekte uute küsimuseasetustega. Programmeerimine ega andmetöötlus pole osaks humanitaarerialade õppekavadest, aga vajadus selliste teadmiste ja oskuste järele on olemas. Mõned humanitaarid on omandanud rohkem või vähem süstemaatilised teadmised IT valdkonnas, teised teevad oma uurimisülesannete lahendamiseks koostööd arvutispetsialistidega.

Eestis esindavad seda valdkonda iseseisvate uurimisaladena arvutuslingvistika ja keeletehnoloogia, kuid kogu humanitaarias kasutatakse üha enam meetodeid ja lahendusi, mida saab mõtestada digitaalhumanitaaria raamistikus. Seminar oli korraldatud lootuses, et digitaalhumanitaaria uurimisala teadvustamine ning teadlaste koondamine loob paremad eeldused koostööks, teadmiste vahetamiseks ja välismaailmaga suhtlemiseks ning kokkuvõttes kogu valdkonna arenguks Eestis. Huvi seminari vastu oli suur, esinesid arheoloogid, keele- ja kunstiteadlased, rahvaluule- ja kirjandusuurijad, tutvustati digiarhiive, veebinäituseid, koosloomerakendust ning interaktiivse andmebaasifilmi projekti. Päev oli tihedalt sisustatud, seda täitsid 20 ettekannet, millele lisandusid kaks vaatmikku. Seminari eesmärgiks oli tekitada laiemat ühisosa humanitaarteadlaste vahel, seepärast polnud ettekanded jaotatud temaatilistesse blokkidesse erialade kaupa, vaid temaatiliselt hajutatud, et eri distsipliinide esindajad kohtuksid ja kuuleksid teistes valdkondades tehtavast. Siinkohal siiski temaatiline ülevaade erialade kaupa.

Folkloristika ja digitaalsete tehnoloogiate ühisosa tutvustasid seminaril mitmed uurijad kirjandusmuuseumist, seda nii kogude haldamise kui tehnoloogiate abil tekkinud analüüsivõimaluste näitel. Siinkirjutajad kirjeldasid Eesti Rahvaluule Arhiivi püüdlusi digitaalarhiivi loomiseks. Eesti Rahvaluule Arhiivi materjalides orienteerumise tegid võimalikuks alates selle rajamisest 1927. aastal järjepidevalt koostatud materjali sisuregistrid ning mitmesugustel alustel koostatud kartoteegid. Alates 1990. aastate algusest registreid ja kartoteeke enam digitaalajastu ootuses ei täiendatud, kuid kohe ei asutud rajama ka uut arhiiviinfosüsteemi. Laekuvat materjali kirjeldati mitmesugustes dokumendiformaatides ja eri uurimiserühmade folkloristid asusid koostama erinevaid žanri- ja teemapõhiseid andmebaase. Erisugustes formaatides kirjeldatud materjali koondamine ülevaatlikku ühtsesse süsteemi on saanud võimalikuks alles nüüd, pärast kirjandusmuuseumi failirepositooriumi ja arhiiviinfosüsteemi Kivike (<http://kivike.kirmus.ee/>) loomist. Andres Kuperjanov avas oma ettekandes “Skriptoorium – tekstimassiivi automatiseeritud kiirtöötlus ja selle väljundid folkloristika osakonna sisestuste näitel” võimalusi, mida uurijale pakuvad Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna tekstid, mis on sisestatud masstöötlamiseks sobival kujul. Mitmesuguste tabelitega andmebaasi asemel toimub töö tekstimassiiviga. “Skriptooriumi” skriptid võimaldavad analüüsida suure tekstimassiivi ainejaotust ning otsinguga leida sealt vajalikud tekstid. Mare Kõiva ettekanne “Sakraaltekstide digikorpus” kirjeldas sarnases vormingus sisestatud digitaalseid tekste ning avas muude andmekogudega kombineerimise plaane ja võimalusi eeskätt Euroopa loitsude näitel.

Rahvaluuleteadust esindasid ka kaks vaatmikku. Piret Voolaid tutvustas paröömilise grafiti andmebaasi folkloristliku infoallikana. Paröömilise grafiti autor on sõnumi edastamiseks rakendanud vanasõnu (sealhulgas antivanasõnu), tsitaate, käibefraase, loosungeid ja muud sõnalist. Andmebaasi osaks on ka statistilise andmetöötluse võimalus, mis on abiks uurijale. Digitaalse uurimiskeskonna eeliseid tõi esile ka Liisi Laineste vaatmik “Ida-Euroopa kolme rahva naljade andmebaas”, mis tutvustas 2010. aastal Eesti ja Poola Teaduste Akadeemiate projekti raames alguse saanud *MediaWiki* põhisesse andmebaasikeskkonda loodud andmekogu (http://huumor.nutiteq.ee/Main_Page), millesse on koondatud kolme rahva nalju. Internetis on mitmeid *MediaWiki* lehekülgi, mille eesmärgiks on teadusartiklite andmebaasi loomine (nt BredeWiki ja Open WetWare) või üldisem akadeemiline koostöö. *MediaWiki* keskkond kombineerib entsüklopeedilist

info koondamise funktsiooni koostöövõimalustega ning sobib sellisena suurepäraselt rahvusvaheliste koostööprojektide elluviimiseks.

Pikaaegsed kogemused infotehnoloogide ja humanitaarteadlaste koostööst on eesti keeleteadlastel. Digitaalhumanitaaria seminaril peetud keeleteadlaste ettekanded avasid eelkõige keelekorpusi ja nende põhjal tekkinud võimalusi. Grethe Juhkason Tartu Ülikoolist tutvustas TÕ eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivi, mille kogusid on digitaliseeritud 2000. aastast. 2012. aastast alates on arhiivi materjalid kõigile huvilistele kättesaadavad veebiandmebaasina (<http://www.murre.ut.ee/arhiiv/>), iseseisev osa on murdekorpused (<http://www.murre.ut.ee/murdekorpused/>), mille eesmärk on teha hästi valitud ja täpselt litereeritud materjalid kõigist eesti murretest uurijatele elektrooniliselt kättesaadavaks. Pille Eslon Tallinna Ülikoolist kirjeldas, kuidas on üles ehitatud eesti vahekeele korpus (<http://evkk.tlu.ee/>), mis on eesti õppijakeele kirjalike tekstide kogu. Korpus võimaldab mitmetasandilisi otsinguid. Selle rakendusvõimalused on lisaks uurimistööle tulevaste õpetajate ja lingvistide koolitamisest ning tegevõpetajate täiendõppes. Kadri Muischnek (samuti Tartu Ülikoolist) tutvustas ülikooli kirjaliku keele korpusi ja nende baasil tehtud ressursse. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis hoitakse, luuakse ja koostatakse mitut sorti keelekogusid (nende loend siin: <http://www.cl.ut.ee/korpused/>), mille loomise aluseks on erinevad printsiibid. Kuigi korpus ei saa olla esinduslik kogu ajaperioodi keelekasutuse suhtes, võimaldavad korpused siiski suure tasandi üldistusi keelekasutuse kohta. Kadri Vider tutvustas Eesti Keeleressursside Keskust (www.keeleressurssid.ee) ja võimalusi, kuidas keskusest humanitaarteadlasele kasu võib tulla. Keeleressursside keskus on erinevates uurimisasutustes paiknevate, veebist ligipäätavate andmehoidlate võrgustik, mis võimaldab autentimisega juurdepääsu mitmel erineval tasemel kasutajatele. Keskuse eesmärk on tagada kõigile huvilistele keeleressursside kättesaadavus. Suur osa humanitaarteaduste praeguseks digitaliseeritud või lausa digitaalselt loodud kogudest on keelepõhised, kuid sageli on arhiivide digikogud vastavalt kasutajarühmade vajadustele loodud eri standardeid järgides ja erineva detailsusega. Keeleressursside keskus on mitmete üleeuroopaliste võrgustike osa, nii on Keeleressursside Keskus osa CLARIN ERIC keeleressursside keskuste võrgustikust ja META-NETi ressursiregistrite võrgustikust, mille Eesti materjale esindab metaandmete register ja repositoorium <http://metashare.ut.ee/>.

Ka arheoloogias on infotehnoloogilisi vahendeid kasutatud juba ammu ning need on abiks nii materjalide koondamisel kui analüüsil. Mari-Liis Posti tutvustas Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arheoloogiakogude infosüsteemi, Eesti suurimat teaduslikku arheoloogilist kogu. Veebiandmebaasis saavad lihtotsinguid teha kõik huvilised, detailsemat infot jagav andmebaasi osa on kättesaadav teadlastele ja ametnikele. Lisaks andmebaasile on kättesaadavaks tehtud ka arheoloogia-alane bibliograafia. Hembo Pagi (Southamptoni Ülikool / MTÜ Arheovisioon) pidas ettekande “Kuidas fotod ja andmed ellu ärkavad: Arheovisiooni kolm aastat”. Ta tutvustas uudset pildistamistehnoloogiat, mis on abiks nii andmete säilitamisel kui nende tõlgendamisel. Hembo Pagi osaleb Southamptoni ülikooli juures töörühmas, mis selle tehnoloogia arendamisega tegeleb. Allar Haav Tartu Ülikoolist pidas ettekande muistse asutuspildi uurimisest digitaalsete meetoditega, demonstreerides Kagu-Eesti rauaaegse asustumustri analüüsivõimalusi mitmesuguse tarkvara, sealhulgas geoinfosüsteemide abil. Kvantitatiivne lähenemine võimaldas hinnata asutuse tekkimise ja muutumise mustreid. Selline digitaalne ja ruumipõhine analüüs võiks kasulik olla ka teistel humanitaaraladel.

Kirjandusteaduse ja raamatuloo poolt andsid ettekanded ülevaate eri aspektidest: materjali digitaalselt kättesaadavaks tegemisest, selliste materjalide põhjal tehtud uurimistööst ning digiteerimisprojektidega kaasnevatest mõjudest ühiskonnale. Marju Mikkel Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisest Arhiivist tutvustas veebikeskkonna “Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline veeb” (<http://kreutzwald.kirmus.ee/>) uut versiooni. 2004. aastal alguse saanud mahukas sisupõhine kirjandusajalooline veebiprojekt, mille keskmes on kirjanik ja tema teosed, on nüüd kasutatav ka tahvelarvutite ja nutitelefonide vahendusel. Andmebaasi on koondatud kirjanike elulood, fotomaterjal, ilukirjanduse digiteeritud esmatrükid. Kirjandusmuuseumi kogudest pärit raamatute, käsikirjade ja fotode, aga ajaloolist tausta ja sündmuste konteksti avavate teistest mäluasutustest lingitud materjalide abil on “Kreutzwaldi sajand” muutunud arhiivide vaheliseks sisukeskkonnaks. Eestikeelse vanema ilukirjanduse tekstikorpuse põhjal saab tulevikus teha mitmesuguseid uurimusi. Elle-Mari Talivee Underi ja Tuglase Kirjanduskeskusest selgitas ettekandes “Digitaalsed kirjandusmaastikud”, kuidas on “Kreutzwaldi sajandi” andmekogud võimaldanud tal eesti kirjandusklassikat arvuti abil uurida. Digitaaltehnoogiad hõlbustavad ja automatiseerivad sõnakasutuse uurimist, neile lisandub kohakujutise uurimine kaarditarkvara abil. Pikemalt tutvustas ta, milliste järeldesteni on digitaalsed meetodid viinud Eduard Vilde romaani *Kui Anija mehed Tallinnas käisid* uurimisel. Vallo Kepp mõtiskles ettekandes “Audiovisuaalse-digitaalse kirjanduse võimalikkusest meie kultuuriruumis” kirjanduse digiteerimisega kaasnevatest mentaalsetest ja ühiskondlikest muutustest. Ta unistas võimalusest, et kõik kuni 1850. aastani ilmunud eestikeelsete raamatute eksemplarid oleks säilivuse ja uurimise huvides digiteeritud. See avaks tee uuteks avastusteks ja eesti kirjandusloo sügavamaks mõistmiseks. Vallo Kepp tuletas ka meelde raamatute digiteerimisega kaasas käivat muret digiteeringute säilimise pärast kiiresti muutuva tehnoloogia maailmas ning avaldas kartust, et digiraamatud võivad kaasa tuua raamatusõprade hulga vähenemise.

Kunstiteaduse poolt oli tutvustamisel nii kunstiline lahendus kui ka restaureerimistööde abimees. Raivo Kelomees Eesti Kunstiakadeemiast esitles esimest korda avalikkusele interaktiivset andmebaasifilmi projekti “The East” (autorid Raivo Kelomees ja Hille Karm). Ida-Virumaa tööstuspiirkonda kujutav film koosneb lineaarsest ja interaktiivsest osast, viimasest saab liikuda neljas teemas. Filmil on kolm versiooni: kinoversioon, DVD-versioon ja veebiversioon, kinos valikute tegemiseks on loodud spetsiaalsed seadmed. Hilka Hiop ja Meelis Pärjasaar, kes esindasid Eesti Kunstimuuseumi, Eesti Kunstiakadeemiat ja Wiseman Interactive OÜ-d, tutvustasid muinsuskaitse ja restaureerimise valdkonna visuaalide digitaalse arhiveerimise ja graafilise dokumenteerimise süsteemi. Erialaspetsiifilisel süsteemil on kaks moodulit. Esimene neist tegeleb visuaalide graafilise kaardistamisega, võimaldades mälestise joonisele või fotole markeerida teose seisundi ning läbi viidud uuringute või konserveerimistöödega seotud andmestikku. Teine moodul loob võimaluse objekti uuringute ja konserveerimistevõimega seotud informatsiooni digitaalseks arhiveerimiseks.

Mäluasutuste kogude haldamist ja avalikustamist tutvustasid kolm ettekannet. Veronika Varik ja Jaanus Kõuts kirjeldasid projekte, mis laiemale avalikkusele äsja kättesaadavaks on tehtud või peagi avalikuks muutuvad, olles potentsiaalseks pinnaks uutele uurimisküsimustele. Andres Uueni tutvustas aga juba aastaid toiminud ja järjepidevalt arendatud virtuaalnäituste süsteemi. Niisiis andis Veronika Varik ülevaate

Tallinna Ülikooli Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi 2013. aastal alanud projektist “Hariduslooline e-varamu”. TLÜ Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum on sümbioos eesti haridusloole alaseid materjale koondavast muuseumist, arhiivist ja raamatukogust. Mäluasutuse eripärane vorm tähendas, et olemasolevate andmebaaside ja infosüsteemidega liitumine ei kataks kõiki kogude kirjeldamise vajadusi, seepärast luuakse arhiivmuuseumi jaoks eraldi digikeskkond, milles esialgu muudetakse kättesaadavaks audiovisuaalseid säilikuid. Jaanus Kõuts Eesti Rahvusraamatukogust tutvustas Eesti veebiarhiivi (<http://veebiarhiiv.digar.ee/>). Eesti võrguväljaanded arhiveeritakse sündesemplaridena alates 2006. aastast, neid kogub Eesti Rahvusraamatukogu ning need on nüüdseks veebikeskkonnas huvilistele kättesaadavad. 2014. aastal on kavas arhiveerida kogu kättesaadav eesti rahvusdomeeni (.ee) ning ka väljaspool seda asuvad eesti saidid, mille olemasolu õnnestub tuvastada. Selline tohutu andmekogu annab võimalusi uurida eesti kultuuris ja ühiskonnas toimuvaid protsesse, mis on leidnud kajastuse veebis. Humanitaarsete kogude avalikkusele esitlemiseks on aga lisaks andmebaasidele vaja kergelt kohandatavaid ja visuaalselt meeldivaid keskkondi. Andres Uueni ennistuskogust Kanut rääkis virtuaalmuuseum.ee lahendusest. 2006. aastal alustatud näituste süsteemi eesmärgiks on pakkuda keskkonda digitaalsete kogude esitlemiseks. Muuseumi idee on võimaldada ligipääs kogudele või valimikele neist, mida eelistatakse kättesaadavaks teha vaid virtuaalselt. Virtuaalmuuseumi kasutajakeskkond ja kujundus on kergelt kohandatavad ning näitusi on võimalik koostada mitmekeelsena.

Lisaks tutvustasid veel kaks ettekannet digitaalmeetodite ja avaandmete põhjal loodud uusi rakendusi. Priit Laanoja näitas ettekandes “Professionaalne kretinism ja moodsad tehnoloogiad”, milliste lahendusteni saab jõuda avalikke andmeid (eelkõige kaardirakendusi) kasutades. Kauaaegse haridusministeeriumi ametniku Ellen Siimaste kladele tuginedes on ta kaardistanud andmed eesti koolivõrgu ja selles aset leidnud muudatuste kohta. Koolide asukoht ja link kaardistatud tänavavaatele või fotole on nüüd veebis kõigile kättesaadavad (http://issuu.com/kulu_ja_kirjadega/docs/klade_ymbert-rukk). Vahur Puik tutvustas mängustatud koosloomerakendust Ajapaik (<http://ajapaik.ee/>). Fotohuvilisi kaasav veebilahendus võimaldab arhiividel saada teavet digiteeritud fotokogude kohta: sageli on fotol kujutatud asukoht teadmata, kuid paik võib kellelegi siiski tuttav olla. Ajapaik on loodud ajalooliste fotode pildistamiskohtade ja ülepildistuste kogumiseks. Veebikeskkonnas saavad huvilised aidata ajaloolisi fotosid kaardile paigutada, töö teeb lõbusamaks mängulisus: iga õigesti kaardile asetatud foto annab punkte. Sarnaseid koosloomerakendusi leidub paljudel mäluasutustel kogu maailmas.

Seminaripäeva lõpetas diskussioon, kus arutati edasisi koostöövõimalusi. Kõlas vajadus ühise häälekandja järele, kuhu kasutajad saaksid lisada üritusi, mõtteid ja uuringutulemusi. Seminari järel loodigi meililist ja koduleht <http://www.folklore.ee/dh/>. Kuna praegu oli tegu esimese üritusega, tutvustati palju just andmekogusid ning anti ülevaade väga üldistest suundadest. Esmakordselt digitaalhumanitaaria nimetaja alla kogunenud seminariosalised kirjeldasid peamiselt andmekogusid ja nende kasutamise üldsuundi, vähem räägiti konkreetsetest uurimisprojektidest ja rakendustest. Kogude haldamine ja kättesaadavaks tegemine ongi digitaalvaldkonnaga seotud humanitaaride töös olulisel kohal, samas võis kogudele keskendumise põhjuseks olla ka asjaolu, et tegu oli esimese üritusega, kus ressursidest ülevaate saamine ongi oluline. Tulevikus lootsid arutelul osalejad rohkem arutleda digitaalrakenduste kasutamise üle uurimistöös ning

mänguliste üldsusele suunatud rakenduste üle. Leiti, et digitaalhumanitaaria piires võiks kasu olla ka kitsama digitaalhumanitaaria teemaga (näiteks kaardirakendused, fotod) tegelevate uurijate interdistsiplinaarsest koostööst. Arutati võimalust korraldada 2014. aastal üritus Garage 48 formaadis, kus osalejad peavad 48 tunni jooksul oma idee ellu viima, eelkõige võiks säärase ürituse tulemusel valmida kas mängulised või populariseerivad laiatarberakendused. Koostööd humanitaaride ning arvutiteadlaste vahel saaks harjutada juba ülikooli bakalaureuseõppes.

Milline siis oli eesti digitaalhumanitaaria aastal 2013? Ettekannetest ilmnes, et kõige süstemaatilisemalt on tegeletud materjalikogude koondamise ja arvutipõhise otsitavuse tagamisega. Nendes ettekannetes, milles tutvustati tehnoloogiliste vahendite kasutamist konkreetsete uurimisküsimuste jaoks, tunti aga suurt huvi koostöö ja kogemuste vahetamise vastu. Näiteks Allar Haava ja Elle-Mari Talivee töös on digitaalsed meetodid aidanud jõuda materjali tõlgenduseni, milleni jõudmine oleks olnud ilma statistiliste ja kaardirakendusteta äärmiselt aeganõudev, kui mitte võimatu. Probleemid materjalide digiteerimise ning veebis kättesaadavaks tegemisega on sarnased kõigil humanitaar-teaduslike kogudega tegelejalatel, nii on teiste kogemustest õppimine väärtuslik.

Maailma digitaalhumanitaarias on Jeffrey Schnapp ja Todd Presner¹ eristanud kahte digitaalhumanitaaria lainet. Neist esimene, kvantitatiivne, tõi kaasa suured digiteerimisprojektid ja infrastruktuuride loomise. Teine laine toob endaga kaasa materjalide tõlgendamise ja analüüsimisega seotud digitaalsed lahendused ning digitaalselt sündinud ainese kogumise ja uurimise. Sellise jaotuse kohaselt on Eesti digitaalhumanitaaria jõudmas teise faasi, mil digiteerimisprojektid küll kestavad, kuid aina olulisemad on nende põhjal sündivad uut laadi lahendused. Digitaalhumanitaaria on kogu maailmas kiirelt arenev väli ning uusi IT-rakendusi tekib palju. Seega on kindlasti põhjust digitaalhumanitaarias toimivast-toimuvast rääkida ka käesoleval aastal.

Kaisa Kulasalu, Mari Sarv

Kommentaar

¹ Schnapp, Jeffrey & Presner, Todd 2009. 'Digital Humanities Manifesto 2.0' (http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf – 28. jaanuar 2014)